

Appendix XVIII (iv), (Vide Article - 18.01)

ग्रामीणांच्या सहभागातून वनव्यवस्थापन

महाराष्ट्र शासन
महसूल व वन विभाग
शासन निर्णय क्र.: एमएससी/२०००/प्र.क्र.१४३/फ-२
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२
दिनांक:- २५.०४.२००३

- वाचावे :-
१. शासन निर्णय क्रमांक एस.एल.एफ.-१०९१/प्र.क्र.१३९/फ-११, दि. १६.३.१९९२
 २. शासन निर्णय क्रमांक एफ.डी.एम.-१०९२/प्र.क्र.७/फ-२, दि. ८.७.१९९४
 ३. केंद्र शासनाचे पत्र .5. २२.८/ २०००-जे एफएम (एफपीडी) दि. २१.२.२०००
 ४. केंद्रशासनाचे पत्र क्र.डीओ/२१.१.७/९९/बी-२ दि. ३१.५.२००२

निर्णय:-

राष्ट्रीय वननीती १९९८ अन्वये वनसंरक्षणामध्ये आणि वनविकासासाठी स्थानिक लोकांचा सहभाग अविभाज्य आहे. त्यानुषंगाने केंद्र शासनाच्या पत्राविरुद्ध आणि वन मंत्रालयाने सर्व राज्य शासनांना दिनांक १.६.१९९९ च्या मार्गदर्शक तत्वान्वये स्थानिक लोकांच्या सहभागाने वनव्यवस्थापन करण्यासाठी एक योजना तयार करावी. अशी सूचना केली होती. केंद्र शासनाच्या सूचनेचा विचार करून महाराष्ट्र शासनाने ग्रामीणांच्या सहभागातून वनव्यवस्थापनेबाबत योजना राबविणेचा निर्णय घेतला आहे.

२. आता केंद्र शासनाने दिनांक २१.२.२००० व दि. ३१.५.२००२च्या मार्गदर्शक तत्वान्वये या कार्यक्रमात त्यांगली वने घेणे, तसेच स्वी वर्गाचा जागत सहभाग प्राप्त करणे, इत्यादि बाबत सुचविलेले आहे.

सदर मार्गदर्शक तत्वां या सन्मोल अभ्यास व विचार करून राज्य शासनाने पूर्वी निर्गमित केलेले दिनांक १६.३.१९९२ व ८.७.१९९४ चे शासन निर्णय अधिग्रहित करून या कार्यक्रमाबाबत झालीलप्रमाणे सुधारीत निर्णय घेतलेला आहे.

ग्रामीण परिसरातील अपगत व अचनत व वनेतर क्षेत्राचा उपयोग या कार्यक्रमासाठी प्रामुख्याने केला जाईल. तसेच कार्यक्रमांतर्गत वनपडिक (Forest-Wet-Land) जमिनीचा सुध्या अंतर्भाव राहिल. सदर कार्यक्रमांमध्ये ४० टक्केच्या दर घनता असलेली वने (यापुढे अशा वनांना "चांगली वने" असे नमूद करण्यात येईल)ही घेण्यात येतील. सुरुवातीस २ कि.मी. अंतराच्या आत ज्या गावाचे चांगले वनक्षेत्र आहे, अशा गावांचा प्रायोगिक तत्वांचर या कार्यक्रमांमध्ये अशी वने घेण्यासाठी समावेश करण्यात येईल. नंतर टप्प्या- टप्प्याने उर्वरित चांगली वने असलेल्या गावांचा विचार सदर कार्यक्रमासाठी करण्यात येईल. तथापि संरक्षित क्षेत्रे (राष्ट्रीय उद्याने व अभयारण्ये व्हाय नमावेश असलेली क्षेत्रे) यांचा उपयोग या कार्यक्रमासाठी कस्त घेणार नाही पुढे हे कार्यक्रम स्थानिक शासनांच्यायतीच्या सहाकार्याने राबविले जाणार असून याद्वारे मिळणारे वनोत्पादन स्थानिकांच्या दैनंदिन गरजा पामविण्यासाठी अग्रक्रमाने उपलब्ध करून दिले जाणार आहे. त्यामुळे त्यांच्या हक्कावर बंधने

येऊ नयेत, म्हणून खाजगी व्यक्ती अथवा संस्था तसेच वनोपजावर आघातित औद्योगिक प्रतिष्ठानां कारारनाम्यानुसार दिलेले क्षेत्र रू कार्यक्रमातून वगळण्यात येईल.

गावाच्या परिसरातील वनक्षेत्र क्षेत्र जरे मूखलक प्रमाणात उपलब्ध असलेले अथवा वनक्षेत्राशी संलग्न असलेले व या कार्यक्रमाच्या अंमलावजावणीसाठी या क्षेत्र समितीची गरज असले तर अशा जमिनीचा अंमलावही यासाठी करता येईल. तसेच सामर्थ्याने व ग्रामपंचायतीला सहकार्य दिल्यास गट लागवडीसाठी असलेल्या क्षेत्रात ही योजना राबविता येईल मात्र ह्यासंदर्भात ग्रामसभेमध्ये ठराव घेणे आवश्यक राहिल.

स्थानिक नागरीक, स्थानिक स्वराज्य संस्था, स्वयंसेवी संस्था आणि पर्यावरण रक्षकांच्या सहभागाने तथा सहकार्याने क्षेत्रातील नागरी परिसरातील वनक्षेत्र आणि वनक्षेत्र पटिक क्षेत्रावरील वनोपजाच्या भागीदारीच्या तरतुदीच्या सुधारीत रुपामध्ये या कार्यक्रमाची अंमलावजावणी करता येईल.

या कार्यक्रमाचे एक उद्दिष्ट वनाजयळ राहणा-या ग्रामीणांच्या वैयक्तिक वनोपजाच्या गरजा भागविणे असे आहे. म्हणून या कार्यक्रमात वनक्षेत्रात जोड कृषि उत्पादन अभिप्रेत नाही. तथापि मंजूर सुद्धमंयोजनेतील तरतुदीप्रमाणे अथवा व अपगत वनक्षेत्रात कोरडवाहू फलोत्पादनासाठी परवानगी देता येईल. तसेच सदर कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट वन तथा वन्यप्राण्यांचे संवर्धन यांच्या सहभागाने अभिप्रेत असल्यामुळे वनसंवर्धन अधिनियम १९८० च्या तरतुदीना बाधा येईल असे कोणतेही करारनामे व्यक्ती, संस्था अगर ग्रामपंचायतीशी केले जाणार नाहीत.

नागरी क्षेत्रात वन आणि वनक्षेत्र क्षेत्रावर परिसर विकासाची काही करण्यासाठी उपवनसंरक्षकांच्या अध्यक्षतेखाली संयुक्त वन व्यवस्थापन (नागरी क्षेत्र) समितीची स्थापना करण्यात येईल. सदर समितीचे सभासद प्रत्येक लगतच्या वर्गातून २ पेशा जास्त राहणार नाहीत, या तऱ्हे सदस्यांची संख्या व्यवस्थापनेचे मर्यादेत ठेवण्यात येईल.

केंद्र शासनाने दि. ३१.५.२००२ च्या मार्गदर्शक सुचनांन्वये संयुक्त वन व्यवस्थापन समितीचे गठन करण्याबाबत काही निर्देश दिले आहेत. केंद्र शासनाने मुच्यदिल्याप्रमाणे व राज्यातील परिस्थिती विचारात घेऊन, संयुक्त वन व्यवस्थापन समितीचे गठन करण्यात येत आहे. यानुसार संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीमध्ये खालीलप्रमाणे दोन समित्या असतील.

१. सर्वसाधारण समिती
२. कार्यकारी समिती

सर्वसाधारण समिती :- मुंबई पंचायत राज अधिनियम १९५९ खाली येतील ग्रामसभेचे सर्व प्रौढ इच्छुक सदस्य या समितीचे सदस्य राहतील. सर्वसाधारण समितीचे सर्व सदस्य निवडणुकीद्वारे अध्यक्षीची निवड करतील. अध्यक्षीचा कार्यकाल तीन वर्षांचा राहिल. अध्यक्षीचे पद हे त्या त्या वर्षी ग्राम सभे मध्ये सरपंचाचे पद ज्या संवर्गासाठी आरक्षित आहे (मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ नुसार व महाराष्ट्र अधिनियम क्र.१२१, १९९४) त्याच संवर्गासाठी आरक्षित असेल. तसेच प्रत्येक संवर्गासाठी महिलांचे आरक्षण हे त्या संवर्गातील संख्येच्या १/३ या प्रमाणात असेल.

कार्यकारी समिती :- कार्यकारी समितीची रचना खालीलप्रमाणे राहिल.
अध्यक्ष - सर्वसाधारण समितीद्वारे नियुक्त आलेले अध्यक्ष.

सदस्य सचिव -	संबंधित क्षेत्रांझे वनपाल / वनसंरक्षक
कोषाध्यक्ष -	सर्वसाधारण समितीमधील सदस्य ज्याची नियुक्ती अध्यक्ष, ग्रामसभेमधील एक वरिष्ठ सदस्य यांच्या सहभागीने सदस्य सचिव करतील.
सदस्य -	संबंधित ग्रामपंचायतीमधील प्रतिनिधी (सार्वजनिक पध्दतीने)
सदस्य -	सर्वसाधारण समितीमधून निवडणुकीद्वारे नियुक्त ३ सदस्य

नागरी क्षेत्राकरिता सर्वसाधारण समिती :- संयुक्त वन व्यवस्थापन (नागरी क्षेत्र) या करिता मुंबई नागरी क्षेत्र अधिनियम १९५९ प्रमाणे प्रत्येक नगरक्षेत्रातील नागरी क्षेत्रामधील सर्व इच्छुक सदस्य या सर्वसाधारण समितीचे सदस्य राहतील. यातील अध्यक्षीची नियुक्त निवडणुकीद्वारे करण्यात येईल.

नागरी क्षेत्राकरिता कार्यकारी समिती :- संयुक्त वनव्यवस्थापन (नागरी क्षेत्र) समितीच्या कार्यकारी समितीची रचना पुढील प्रमाणे राहिल.

१	संबंधित क्षेत्राचे उपवनसंरक्षक	पक्षसिध्द अध्यक्ष
२	जिल्हाधिकारी यांचे कार्यालय/जिल्हा पोलीस यांचे कार्यालय/ मुख्य कार्यकारी अधिकारी जिल्हा परिषद यांचे कार्यालय/महानगर पालिका यांच्या कार्यालयातील एक प्रतिनिधी (वृक्ष अधिकारी)	सदस्य
३	या क्षेत्रामध्ये ज्यांचे काही हितसंबंध आहेत (Stake Holder) अशांपैकी दोन स्त्रिया	सदस्य
४	दोन स्वयंसेवी संस्थांचे प्रतिनिधी	सदस्य
५	संबंधित सहाय्यक वनसंरक्षक/ वनक्षेत्रपाल	सदस्य-सचिव
६	समाजच्या प्रत्येक वर्गातून - या क्षेत्रामध्ये ज्यांचे काही हितसंबंध आहेत, (Stake Holder) अशांपैकी उपवनसंरक्षक यांनी नामनिर्देशित केलेल्या २ व्यक्ती	सदस्य

संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीची नोंदणी

संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीची नोंदणी :- संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीची नोंदणी ही " संस्था नोंदणी अधिनियम, १९६०" च्या अंतर्गत करण्यात येईल. तसेच संयुक्त वनव्यवस्थापन (नागरी क्षेत्र) समितीची नोंदणी ही " मुंबई सार्वजनिक विश्वस्त अधिनियम, १९५०" च्या अंतर्गत करण्यात येईल.

संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीचे बचत खाते

शासनाकडून प्राप्त होणाऱ्या निधीच्या व्यवस्थापनेच्या उद्देशाकरिता राष्ट्रीयीकृत/सहकारी बँक किंवा पोस्ट ऑफिसमध्ये संयुक्त बचत खाते उघडण्यात येईल. सदर खात्याचे संचालन कार्यकारी

समितीचे अध्यक्ष व सदस्य सचिव किंवा कोषाध्यक्ष या तिघांपैकी दोघाद्वारे संयुक्तपणे करण्यात येईल. सदर बचत खात्यास "सरकारी खाते" असे म्हणता येईल.

इतर स्त्रोतांकडून आणि संस्थांच्या स्वतःच्या उत्पन्नातून प्राप्त होणा-या निधीच्या व्यवस्थापनेच्या उद्देशाकरिता राष्ट्रीयकृत / सहकारी बँक किंवा पोस्ट ऑफिसमध्ये स्वतंत्ररित्या बचत खाते उघडण्यात येईल. सदर खात्याचे संचालन कार्यकारी समितीचे अध्यक्ष व सदस्य सचिव व कोषाध्यक्ष यापैकी दोघे संयुक्तपणे करतील. सदर बचत खात्यास "संयुक्त वनव्यवस्थापन समिती खाते" असे म्हणता येईल.

संयुक्त वनव्यवस्थापन (नागरी क्षेत्र) समितीचे बचत खाते

नागरी क्षेत्राकरिता घरीलप्रमाणे सारख्या प्रधतीने प्राप्त होणा-या निधीच्या व्यवस्थापनेच्या उद्देशाकरिता राष्ट्रीयकृत / सहकारी बँक किंवा पोस्ट ऑफिसमध्ये संयुक्त वनव्यवस्थापन (नागरी क्षेत्र) समितीच्या नावे बचत खाते उघडण्यात येईल. त्यांचे संचालन सदर समितीच्या अध्यक्षसह सदस्य सचिव ह्यांचेकडून संयुक्तपणे करण्यात येईल. राज्यशासनाचा निर्धा, केंद्र शासनाकडून मिळणारा निधी, जिल्हापरिषद, जिल्हाधिकारी कार्यालय, नगरपालिका आणि इतर स्त्रोतांकडून प्राप्त होणारी रक्कम सदर खात्यात जमा केली जाईल आणि तिचा उपयोग मंजूर सूक्ष्म योजनेनुसार विकास कामांसाठी केला जाईल.

संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीच्या बैठकी

संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीच्या बैठकीत कमीत-कमी दोन वेळा आमसभा आयोजित करण्यात येतील. कार्यकारी मंडळाची बैठक प्रत्येक महिन्यात कमीत-कमी एकदा घेण्यात येईल. यासाठी आमसभेतील सर्व सभासदांना ७ दिवसांची पूर्वसूचना देण्यात येईल आणि कार्यकारी समितीच्या सभेसाठी सर्व सदस्यांना ३ दिवसांची पूर्व सूचना देण्यात येईल. बैठकीचा इतिवृत्तात लगेचच विहित नमुन्यात रजिस्टरमध्ये नोंद करून ठेवण्यात येईल आणि त्यावर अध्यक्ष तथा सदस्य सचिवांची स्वाक्षरी केली जाईल. संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीच्या आणि कार्यकारी मंडळाच्या सदस्यांची उपस्थिती प्रत्येक बैठकीच्या वेळी नोंदविली जाईल. महत्वाच्या धोरणात्मक बाबी व कार्यकारी मंडळाकडून केलेली काम याबाबत आमसभेमध्ये चर्चा करण्यात येईल. त्याचप्रमाणे जेव्हा आवश्यकता असेल अशावेळेस आमसभेमध्ये कार्यकारी मंडळाचे सदस्य निवडले जातील. सदर सभेचा इतिवृत्तात संबंधित वनक्षेत्रपाल यांना पाठविण्यात येईल. कार्यकारी समिती संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीतील सदस्यांसंबंधितची, मूळ माहिती विहित नमुन्यात ठेवील. सदर माहितीची नोंदणी पुस्तके सदस्य सचिव यांचे कार्यालयात कामगिरी ठेवण्यात येतील.

संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीच्या बैठकीची कार्यवाही सुरु करण्यासाठी एकूण सदस्य रांगवेच्या १/३ संख्या इतकी आणि ५० टक्के स्त्री सदस्य असणे अपेक्षित राहिल तसेच कार्यकारी समितीच्या बैठकीचे कामकाज सुरु करण्यासाठी ६ मिथ्याचित सदस्य व त्यापैकी २ स्त्री सदस्य उपस्थित असणे आवश्यक आहे. कार्यकारी समितीच्या बैठकीकरिता सभासदांना ३ दिवसांची पूर्वसूचना देण्यात येईल.

संयुक्त वन व्यवस्थापन (नागरी क्षेत्र) समितीच्या बैठकीचे कामकाज सुद्धा घट्ट दिलेल्या पध्दतीप्रमाणे चालविले जाईल. कार्यकारी समितीच्या बैठकीची कार्यवाही गुरु कारणासाठी प्रसंगी उपस्थित असणे आवश्यक राहिल.

कार्यक्रमासाठी क्षेत्र निवडणे

कार्यकारी समितीशी मल्लामसलत करून संबंधित सहाय्यक वनसंरक्षक, त्या संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीला वर्ग करण्यासाठी क्षेत्र निवडतील. उभा वनखंडाची/ सखे क्रमांकाची सीमा गावापासून ५.० कि.मी. आत आहू, अगो वनखंड/ सखे क्रमांक निवडण्यात येतील. गावापासून त्या क्षेत्राचे अंतर वनसंरक्षणाची समस्या तरुंच त्या क्षेत्रापासून भिरळणारे प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष फायदे या सर्वांचा विचार करून हे क्षेत्र निवडण्यात येईल आणि उपवनसंरक्षकाच्या मान्यतेनंतर निवडलेले क्षेत्र समितीला वर्ग करण्यात येईल.

संयुक्त वन व्यवस्थापन (नागरी क्षेत्र) समितीच्या कानासाठी क्षेत्राची निवड उपवनसंरक्षक आणि कार्य समितीतील इतर सदस्य यांचेमार्फत संयुक्तपणे करण्यात येईल. यासाठी वने आणि वनालगत किर्या इतर ठिकाणी असलेल्या सार्वजनिक पडिक जमीन, दलपली किर्या प्राण्यान्हाली जमिनी जेथे उपलब्ध असतील अशा जमिनी सधर उद्देशनासाठी निवडण्यात येतील.

समझोता समयलेख (Memorandum of Understanding)

क्षेत्र निवडल्यानंतर या कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीचे पदाधिकारी आणि संबंधित वनविभागाचे उपवनसंरक्षक, यामध्ये समझोता समयलेख करण्यात येईल. त्याचा कालावधी १० वर्षांकरिता राहिल. संयुक्त वन व्यवस्थापन (नागरी क्षेत्र) समितीकरिता निवडलेल्या क्षेत्राकरिता समझोता समयलेखाची आवश्यकता राहणार नाही.

सूक्ष्म योजना (Micro Plan)

१. संयुक्त वनव्यवस्थापन समिती वनविभागाच्या सहभागाने या कार्यक्रमाची सूक्ष्म योजना तयार करील. सूक्ष्म योजनेत विहित असलेली वनसंवर्धन पध्दती प्रचलित कार्य आयोजनेनुसार विहित करण्यात येईल.
२. वनेतर क्षेत्रांकरिता मृद आणि जलसंधारण आणि वनीकरणाची कार्यप्रणाली सूक्ष्म कार्ययोजनानुसार राहिल.
३. सूक्ष्म योजनेचा कालावधी १० वर्षांचा राहिल.
४. वेळोवेळी सुधारीत भारतीय वनसंवर्धन अधिनियम १९८० याला बाधा येऊ नये याचा विचार करून संयुक्त वनव्यवस्थापन समिती रोपवनसाठी प्रजातीची निवड करतील.
५. जैवविविधता संवर्धन आणि वनौषधी संवर्धन हा सूक्ष्म योजनेचा एक महत्वाचा भाग राहिल.

सूक्ष्म योजनेला मान्यता देणा-या समितीचे गठण खालीलप्रमाणे राहिल.

१	वनसंरक्षक(प्रादेशिक) (दोन्ही वनसंरक्षक यामध्ये जोष्ठ अधिकारी अध्यक्ष राहतील)	-	अध्यक्ष
२	वनसंरक्षक (कार्य आयोजना)	-	सदस्य
३	उपवनसंरक्षक (कार्यआयोजना)	-	सदस्य
४	२ कार्यकारी समितीचे सभासद	-	सदस्य
५	या क्षेत्रामध्ये ज्यांचे काही हितसंबंध आहेत अशा २ व्यक्ती	-	सदस्य
६	उपवनसंरक्षक (प्रादेशिक)	-	सदस्य
७	उप संचालक, सामाजिक वनीकरण	-	सदस्य
८	उपवनसंरक्षक (वन्यजीव)	-	संमिलित केलेले सदस्य
९	दिनागीच व्यवस्थापक, महापार्षद वनधिकार महामंडळ मर्यादित	-	संमिलित केलेले सदस्य

सूक्ष्म योजनेतील विभागाच्या मंजूर कार्यआयोजनामध्ये विचलन असेल तर लिपिकी अंमलबजावणीपूर्वी हे विचलन सूक्ष्म प्राधिकार-यांकडून मंजूर करवून घेतले जाईल. दर धाव्य वर्षांनी सूक्ष्म योजनेच्या आढावा घेतला जाईल. आवश्यक असेल तर वनविभागाच्या मंजूर कार्यआयोजनेप्रमाणे घेवरील समितीच्या मान्यतेने त्यामध्ये बदल करण्यात येतील.

नागरी क्षेत्रासाठी कार्यकारी समितीकडून सूक्ष्म योजना तयार होईल आणि न्हाली वशाविलेल्या समितीकडून मंजूरी घेतली जाईल.

१	वनसंरक्षक	-	अध्यक्ष
२	उपवनसंरक्षक (प्रादेशिक)	-	सदस्य- सचिव
३	उपवनसंरक्षक (कार्यआयोजना /वन्यजीव)	-	सदस्य
४	उपसंचालक (सामाजिक वनीकरण)	-	सदस्य
५	दोन स्वकसेवी संस्था प्रतिनिधी	-	सदस्य
६	या क्षेत्रामध्ये ज्यांचे काही हितसंबंध आहेत (Stake Holder) अशांपैकी दोन स्त्रिया	-	सदस्य
७	जिल्हाधिकारी कार्यालय, जिल्हा पोलीस अधिक्षक कार्यालय, जिल्हा परिषद आणि महानगरपालिका/नगरपालिका कार्यालयातील प्रत्येकी एक सदस्य	-	सदस्य

सदर तयार केलेल्या सूक्ष्म योजनेच्या तरतुदीमध्ये वनसंवर्धन अधिनियम तथा इतर वन कायद्यातील तरतुदींचे उल्लंघन होवू नये याबाबत आत्री केली जाईल.

संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीतील सदस्यांची कर्तव्ये आणि जबाबदाऱ्या खालीलप्रमाणे राहतील.

अ)संरक्षण :- समितीच्या समासदांमार्फत वनक्षेत्र व रोपवन क्षेत्राच्या संरक्षणासाठी व्यावस्थिक कौशल्य असलेली पध्दत ठरविणे आणि भविष्यातून कमीत कमी एक दिवस पुनरुत्पत्ती व संवर्धनासाठी श्रमदान करणे, सदर क्षेत्रात नियमित गस्त करणे.

ब)प्रतिबंध (Prevention):- वनक्षेत्र व रोपवनक्षेत्रात अवैध बुद्धतोड अतिक्रमण, आगी, कच्चे चराई यापासून नुकसानीबाबत प्रतिबंधात्मक कार्यवाही करणे आणि गुन्हेगारांनी बांधे व तपशील वनअधिका-यांस अचगत करणे. भारतीय वन अधिनियम १९२७, वन्यजीव संरक्षण अधिनियम १९७२ वनसंवर्धन अधिनियम १९८० आणि वनाशी संबंधित इतर नियम व अधिनियमाप्रमाणे वनगुन्ह्याचे कामी गुन्हेगारांस अटक करण्यास, पकडण्यास व वन्यजातींना कार्यवाही करण्यासाठी वनअधिका-यांना सहाय्य करणे. त्याचप्रमाणे वनसंवर्धन व वन्यजीव व्यवस्थापनाच्या संदर्भात गुन्ह्यांच्या प्रतिबंध, ब्रीड तसेच नियंत्रणामध्ये वनअधिका-यांची मदत करणे.

क)संयुक्त वनव्यवस्थापन :- सूक्ष्म योजनेप्रमाणे घरां, केलेल्या क्षेत्राचे व्यवस्थापन करणे, वनविभागक कामे सुरक्षितपणे व दयतशीरपणे पार पाडण्यास वनअधिका-यांची मदत करणे. संबंधित वनअधिका-यांस वनविषयक कामासाठी कामगार मिळविण्यास व वनव्यवस्थापन करण्याकामी त्यांना सहाय्य करणे. वनविभागाला नेमून दिलेली कामे करणे.

ड)जागृती निर्मिती :- ग्रामीण जनतेमध्ये वनांच्या महत्वाविषयी जागृती निर्माण करणे.

डु)उपलब्ध असलेल्या वनोपजाची घाटणी :- वनविभागाला वनउपजाचे निष्कासी व संग्रहणाचे कामी सहाय्य करणे, संबंधित अ-पका-याला समासदास कार्यकारी समितीने तयार केलेल्या व उपवनसंरक्षक ह्यांनी मंजूर केलेल्या यादीप्रमाणे वनोपज घाटण करण्यास सहाय्य करणे, घाटण केलेल्या वनोपजाचा कोणत्याही समासदाकडून दुरुपयोग केले जाऊ नये, ह्याची सखरदारी घेणे.

डू) वार्षिक लेखा परिक्षण :- संयुक्त वन व्यवस्थापन समितीला प्राप्त झालेल्या तसेच स्वर्ध केलेल्या रकमेबाबत, लेखापरिक्षा करून घेण्यासाठी सर्वसाधारण समितीच्या मान्यतेने लेखापरिक्षक नियुक्त करण्यात येईल. या संदर्भात संस्था नोंदणी अधिनियम १८६० मधील नियमांच्या अधीन राहून व शासनाने प्रेक्ष्येय्ये पारित केलेल्या नियमांमधे अनुसरून कार्यपध्दती अवलंबण्यात येईल. लेखापरिक्षकाच्या नियुक्तीबाबत कार्यकारी समिती प्रस्ताव ठेवेल व सर्वसाधारण समिती मान्यता देईल.

कार्यकारी समितीचे कर्तव्य तथा जबाबदाऱ्या

- अ) संयुक्त वन व्यवस्थापन समितीच्या सर्व निर्णयांप्रमाणे व्यवस्थापनेसाठी आणि अंमलबजावणी करण्यासाठी कार्यकारी समिती जबाबदार राहिल.
- ब) समितीतील सदस्यत्व, वनसंरक्षण, वाद मिटविणे फायद्याची बाटणी इत्यादीच्या संबंधित सर्व महत्त्वाच्या विषयांवरील कार्यपध्दती संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीच्या सल्ल्याने कार्यकारी समिती ठरवतील.
- क) शासनाकडून प्राप्त होणा-या निधीचे व इतर स्रोतांच्या व निधीच्या वित्तविभागाच्या पध्दतीप्रमाणे लेखा व व्यवस्थापनेची जबाबदारीही कार्यकारी समितीची जबाबदारी राहिल.

संयुक्त वनव्यवस्थापन समिती आणि तिच्या सदस्यांना मिळणारे फायदे

यमीकृत क्षेत्रापासून अकाष्ठ वनोत्पादनाचे फायदे

समझोता समयलेखावर सही झाल्यानंतर संयुक्त वनव्यवस्थापन समिती आणि तिच्या सभासदांना अकाष्ठ (Non-Timber Forest Produce) वनोत्पादनाचे फायदे उपलब्ध होतील. तथापि जेव्हा एखादी व्यक्ती किंवा कुटुंबाने वनसंरक्षणाच्या योजनेत जेव्हा आवश्यक असेल तेव्हा मत्त घेण्यास नकार दिला तर अशा व्यक्तीस अथवा कुटुंबास या योजनेखाली कोणतेही फायदे मिळणार नाहीत. अनुसूचित क्षेत्र वगळून इतर वनक्षेत्रात वगळी इजा न करता प्रजातीची फळे, फुले, बीज (फळ वगळून) व पाने (तेव्हा व आपट्या पाने वगळून) संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीच्या सभासदांस त्यांच्या धरमळी उपभोगासाठी संयुक्त वनव्यवस्थापन समिती तरविल त्या सवलतीचे दर्शन या त्याप्रमाणे ठरवता जेव्हा उपलब्ध होईल तेव्हा प्राप्त करता येईल.

१) मोहाची फुले	१७) मिर्मिळ/कापी
२) मोहाची फळे	१८) गुगळ
३) गोंद	१९) बापची बी
४) हिरडा	२०) कुचला कपरी
५) थारोळी	२१) शिफाकाई
६) आषळ	२२) रिटा
७) नीम बीज	२३) बीम्बा
८) कारंज बीया	२४) गुंज बी
९) येहळ	२५) चुम घास
१०) अमलताश बीया	२६) आंबा बी
११) चिंच	२७) वायडींग
१२) चिंचेच्या बिया	२८) चाफळी
१३) पळस चिया	२९) कापलेले गवत आणि वैरण
१४) कुमुम चिया	३०) मध

१५) वानेरंद बिया	३१) फळसाची पाने
१६) ताफांडा/पौंडा	३२) सिताफळ
	३३) काजूगर-महाराष्ट्र वनविकास महामंडळ मर्यादित यांनी केलेली लागवड वगळून

तसेच सभासदांना पुरवठा केल्यानंतर शिल्लक राहिलेल्या या वनोत्पादनाची विक्री संयुक्त वनव्यवस्थापन समिती करू शकतील व विक्री किंमत प्राप्त करून शकतील. मात्र अनुसूचित क्षेत्रांमध्ये महाराष्ट्र अनुसूचित क्षेत्रातील गौण वनोत्पादनाच्या मालकीचे इस्तांतरण व महाराष्ट्र गौण उत्पादन (व्यापाराचे विनियम) (सुधारणा) अधिनियम १९९७ याचे पूर्णपणे अनुपालन करण्यात यावे.

अनुसूचित क्षेत्रांमध्ये (राष्ट्रीय उद्याने व अभयारण्य यांचे क्षेत्र वगळून) वरील ३३ वनोपजांची मालकी संबंधित ग्रामपंचायतीची आहे. तथापि ग्रामपंचायतीला वाटल्यास ग्रामसभेमध्ये उराव पारित करून ह्या वनोपजांचे संकलन करण्याचे त्या गावाच्या संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीला एकावेळी १० वर्ष किंवा त्यापेक्षा जास्त कालावधीकरिता प्राधिकृत करू शकते. ज्या वनोपजांच्या खरेदीचे अधिकार केवळ महाराष्ट्र आदिवासी विकास महामंडळ कडेच आहेत, त्या वनोपजांची विक्री लाभार्थीना/ संयुक्त वनव्यवस्थापन समित्यांनी आदिवासी विकास महामंडळास करावी.

संपन्न व अन्नत/ चांगल्या वनक्षेत्रांमधील अंतिम व अंतरिम तोडीचे फायदे

संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीला त्यांना र्ग केलेल्या क्षेत्रांचे संरक्षण केल्यास त्यातील उत्पादनाबाबत सवस्यांना खालील फायदे मिळणार आहेत.

संयुक्त वनव्यवस्थापन समिती गठीत झाली त्यावेळी असलेल्या वृक्षांच्या वाडीबाबत आधारभूत माहितीचा विचार करून तोडीच्या वेळेपर्यंत आश्रय्यात आलेली इमारती माल जवळून लावून अर्धे वायू यांची झालेली १०० टक्के वाढ (Incremental Volume) या प्रमाणात संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीच्या सवस्यांना देण्यात येईल. समिती गठीत झाली त्यावेळची आधारभूत माहिती उपलब्ध नसले तर वनसंरक्षक (प्रादेशिक) हे उपवनसंरक्षक (प्रादेशिक) आणि उपवनपरिक्षक (कार्यआयोजना) यांच्या सल्ल्याने ठरवतील. तथापी सदर वनोपजांचे फायदे चांगल्या वनांमध्ये २०% पेक्षा जास्त व अपगत वनांमध्ये ५०% पेक्षा जास्त असणार नाही याची दक्षता घेण्यात यावी.

नमुद केलेले फायदे संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीला खालील पध्दतीप्रमाणे नमुद केल्याप्रमाणे निश्चलील.

वरगुती गरजाप्रमाणे वनोपज राखून ठेवले जाईल आणि त्या वनोपजांचे वितरण संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीच्या सर्व सभासदांना कार्यकारी समिती व वनविभाग यांनी संयुक्तरीत्या ठरविलेले भाषदंड व दरानुसार वाटप करण्यात येईल. त्यानंतर राहिलेल्या शिल्लक वनोपजाची विक्री वनविभागामार्फत जाहीर विलावाने करण्यात येईल. त्या विलावात प्राप्त होणा-या निव्वळ विक्री रक्कमेपैकी (नियमरी खर्च, वाहतूक खर्च, आंगणवरील व्यवस्थापन खर्च, विलाव खर्च, विक्रीकर, वनविकास कर, आयकर कर इ. वजा जाता) ५० टक्के रक्कम संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीस वांछ

दिली जाईल आणि उर्वरित ५० टक्के रक्कम युद्धम योजनेनुसार वर्ग केलेल्या क्षेत्राच्या विकासकक्षिता वनविभागामार्फत खर्च केली जाईल.

सामाजिक वनीकरणच्या रोपवन तोडीपासून मिळणारे फायदे

सामाजिक वनीकरण योजनेतर्गत भेतलेले मट लागवड क्षेत्र या कार्यक्रमांतर्गत घेतल्यास त्यापासून मिळणाऱ्या उदरनाथे वाटप ग्रामपंचायत व शासन यांचेमध्ये १० टक्के व १० टक्के या प्रमाणात शायनाचे दि. १७ सप्टेंबर १९८२ च्या शासन निर्णयान्वये करण्यात येईल. इतर अर्थदात्यांक मिळालेल्या रक्कमेच्या २५ टक्के रक्कम घनांच्या संरक्षणाच्या कामांवर खर्च करण्याची आहे. याशिवाय एकूण उत्पादाच्या ५० टक्के वनोपज, स्थानिक जनतेस आसंदेह केले जावे व त्याची बाजारभावाच्या ५० टक्के इतक्या भावाने विक्री भूमिहीन मजूर व दारिद्र्य रेषेखाली असणाऱ्या व्यक्तींना करावी. उरलेल्या उत्पादाची विल्हेवाट लिलावामार्फत केली जाईल आणि या लिलाव गावातील संहिवाश्यांपुरताच मर्यादित राहिल. भूमिहीन मजूर व दारिद्र्य रेषेखाली असलेल्या मजुरांच्या गवताची व सरपणाची गरज किती आहे याचा अंदाज पध्दतशिरस्त्रिया करण्यात यावा. वनीपत्राचा पुरवठा गरजेपेक्षा कमी पडल्यास त्याचे वाटप गुणवत्तेवर करण्यात यावे.

संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीला वर्ग केलेल्या क्षेत्रात घडलेल्या वनगुन्हा प्रकरणात संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीच्या साहाय्याने गुन्हेगार पकडले गेले्यास त्या प्रकरणात गुन्हेगारांपासून प्राप्त झालेल्या नुकसान भरपाई/ अर्थदंडाची ५० टक्के पर्यंत रक्कम संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीला देण्यात येईल. अशी जमा झालेली रक्कम ग्रामविकासावरचा संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीने ठरविल्याप्रमाणे खर्च करण्यात येईल. तसेच गुन्हेगारकडून अर्थदंडाच्या घसुलीसाठी समितीतील ज्या सभासदांनी प्रत्यक्ष भाग घेतला असेल अशा सभासदांना संयुक्त वनव्यवस्थापन समिती वक्षीय मजूर करू शकतील.

चरई सरील नियंत्रण

संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीला वर्ग केलेल्या क्षेत्रात अनियंत्रित चरई पकू वेला येणार नाही. तथापि जेव्हा अत्यंत आवश्यक असेल तेव्हा काही क्षेत्र कुरण विकासाकरिता टोळे राखून तेथे संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीने निश्चित केलेल्या दरानुसार त्या क्षेत्राच्या वडन इनतर्भावतय आवर्तनीय चरईकरिता परवानगी देण्यात येईल आणि इतर क्षेत्रांकरिता संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीने निश्चित केलेल्या दरानुसार " कापणे आणि नेणे" या तत्वावर गवत नेण्याकरिता परवानगी देण्यात येईल. जे प्रानस्थ त्यांचे फाळीय गुरांचे खचवीकरण करून त्यांना गोठयामध्येच चारा घालतील अशा प्रागस्थाना संयुक्त वनव्यवस्थापन समितीने निश्चित केलेल्याप्रमाणे प्रोत्साहन देण्यात येईल.

सदस्यत्वाची शरखारली समितीची मान्यता काढणे, अपील इत्यादी

- अ) संयुक्त वन वनव्यवस्थापन समितीची मान्यता रद्द करणे :-
संयुक्त वन व्यवस्थापन समिती/ कार्यकारी समितीच्या सदस्याने वनांसाठी अधिनियम, नियम व अन्य तरतुदींचे उल्लंघन केले असेल, तर अशा सभासदाचे सदस्यत्व रद्द करण्याचे अधिकार

वनसंरक्षक/मुख्य वनसंरक्षक (प्रा. यांना पाहिल परंतु सदस्यत्व खर्च कर्ताना नैसर्गिक तत्वाचे पालन करण्यात यावे व अशा व्यक्तीला वनोपजाचे कोणतेही फायदे मिळू नयेत अशी दडपता ते घेतील. या निर्णयाविरुद्ध अपील करावयाचे झाल्यास संस्था नोंदणी अधिनियम १८६० मधील नियमांच्या अधीन राहून प्रधान मुख्य वनसंरक्षक यांचे कडे अपील करू शकतील.

- ख) १. एखादी संयुक्त वन व्यवस्थापन समिती किंवा त्यांचे समासद वनसंबंधी अधिनियम किंवा नियम याखाली तरतुदीचे चारंवार वल्लंघन करत असल्यास, त्या समितीची मान्यता/ नोंदणी रद्द करण्यासाठी मुख्य वनसंरक्षक / वनसंरक्षक (प्रादेशिक वृत्त) हे संस्था नोंदणी अधिनियम १८६० अंतर्गत कलम व नियमांच्या नोंदणी रद्द करण्याबाबत निबंधक यांना शिफारस करतील.
२. किंवा संयुक्त वन व्यवस्थापन समितीच्या सर्वसाधारण समितीच्या बैठकीमध्ये ३/५ सदस्यांच्या बहुमताने ठराव मान्य झाल्यास, संस्था नोंदणी अधिनियमांच्या नियम २३ व १४ च्या अधीन राहून संस्थेचे विसर्जन (Dissolution) करता येऊ शकेल.

याद भित्तिने

संयुक्त वनव्यवस्थापन कार्यक्रमाच्या सदर शासन निर्णयान्वये अंमलबजावणी करताना कोणत्याही प्रकारचा याद निर्माण झाल्यास, त्याबाबतचा निर्णय संस्था नोंदणी अधिनियम १८६० च्या नियमांच्या अधीन राहून निर्णय घेण्यात येईल.

नियमांमध्ये सुधारणा करणे

संयुक्त वन व्यवस्थापन समितीच्या उप अधिनियमांमध्ये काही सुधारणा करावयाची झाल्यास त्याबाबतचा निर्णय, समितीच्या सभेमध्ये ३/५ बहुमताने व संस्था नोंदणी अधिनियम १८६० च्या नियमानुसार तसेच राज्य शासन व केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सुचनांच्या अधीन राहून त्याप्रमाणे करण्यात येईल.

संयुक्त वन व्यवस्थापन कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीतील निरीक्षण व मार्गदर्शनाकरीता राज्यस्तरीय सुकाणू समिती

संयुक्त वन व्यवस्थापन कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणी करताना उद्भवणारे अनेक प्रश्न सोडविण्यासाठी व संयुक्त वन व्यवस्थापन समित्या सुरक्षीतपणे काम करतील याची खात्री करण्यासाठी प्रधान मुख्य वनसंरक्षक, महाराष्ट्र राज्य, नागपूर यांच्या अध्यक्षतेखाली पुढे नव्हत केव्हाप्रमाणे राज्यस्तरीय सुकाणू समिती गठीत करण्यात येत आहे.

१	प्रधान मुख्य वनसंरक्षक.	अध्यक्ष
२	अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (विकास)	सदस्य
३	अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (उत्पादन)	सदस्य
४	मुख्य वनसंरक्षक (संरक्षण)	सदस्य
५	मुख्य वनसंरक्षक (मूल्यांकन)	सदस्य
६	मुख्य वनसंरक्षक (धोरण व तंत्रज्ञान)	सदस्य
७	उप वनसंरक्षक (संयुक्त वन व्यवस्थापन)	सदस्य सचिव

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने

(अ. ना. त्रिपाठी)
उपसचिव
महसूल व वन विभाग

प्रतिलिपी

१) मा. मुख्य मंत्र्यांचे सचिव

२) सर्व मंत्री, राज्यमंत्री यां व खाजगी सचिव

३) मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन

४) महाराष्ट्र शासनाच्या सर्व संबंधित प्रशासकीय विभागांचे प्रधान सचिव व सचिव

५) प्रधान मुख्य वनसंरक्षक, महाराष्ट्र राज्य, नागपूर

६) प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर

७) संचालक, सामाजिक वनीकरण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

८) अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (सर्व)

९) मुख्य वनसंरक्षक (सर्व)

१०) सर्व विभागीय आयुक्त

११) वनसंरक्षक (सर्व)

१२) जिल्हाधिकारी (सर्व)

१३) मुख्य कार्यकारी अधिकारी जिल्हा परिषद (सर्व)

१४) प्रकल्प अधिकारी, जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा (सर्व)

१५) उपवनसंरक्षक (सर्व)

१६) जिल्हा विकास अधिकारी (सर्व), जिल्हा कृषि अधिकारी/ मृदासंधारण अधिकारी (सर्व)

१७) जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी (सर्व), जिल्हा आयिवासी कल्याण अधिकारी (सर्व), जिल्हा उद्योग

अधिकारी (सर्व).

१८) जिल्हा सार्वजनिक आरोग्य अधिकारी

१९) सर्व कार्यासन अधिकारी, महसूल व वन विभाग (बन कक्ष)

१७) निवडनस्ती, फ-२ कार्यासन, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२

ग्रामीणांच्या सहभागानुन वनव्यवस्थापन

महाराष्ट्र शासन
महसूल व वन विभाग
शासन शुध्दीपत्रक क्र.: -एमएससी/२०००/प्र.क्र.१४३/फ-२
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२
दिनांक:- २६.०१.२००३

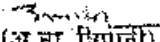
संज्ञा: - २. शासन निर्णय क्रमांक एमएससी/२०००/प्र.क्र.१४३/फ-२ दि.२५.०४.२००३

शासन शुध्दीपत्रक :-

शासन निर्णय क्रमांक एमएससी/२०००/प्र.क्र.१४३/फ-२ दि.२५.०४.२००३ मध्ये पुढीलप्रमाणे सुधारणा करण्यात येत आहे.

१. पृष्ठ.१, परिच्छेद १, ओळ क्र.१ मध्ये 'राष्ट्रीय वनमिती १९९८' ऐवजी 'राष्ट्रीय वनमिती १९८८' असे वाचण्यात यावे.
२. पृष्ठ.१, परिच्छेद ४, ओळ क्र.२ 'वनपट्टीक जमीन (Forest Wet Land) ऐवजी ' पायावळ वन जमीन (Forest Wet Land)' असे वाचण्यात यावे.
३. पृष्ठ.१, परिच्छेद ४ 'शोषण व अपनत/ चांगल्या वनक्षेत्रातील अंतरिम तोडीचे फायदे या परिच्छेदामध्ये ओळ क्र. ६ मंतर " तथापि चांगल्या वनांमध्ये इमारती लाकडाचे फायदे हे समितीने कमीत कमी १० वर्ष संग्रहण केल्यानंतर सदर फायदे देण्यात येतील" ही ओळ समाविष्ट करतात यावी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नाग्रामे

(अ.ना. कुलकर्णी)

उपसचिव
महसूल व वन विभाग

प्रतिलिपी

- १) मा. मुख्य सचिवाचे सचिव
- २) अर्थ मंत्री राजवर्मनी यांचे खाजगी सचिव
- ३) मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन
- ४) महाराष्ट्र शासनाच्या सर्व पर्यावरण प्रशासकीय विभागांचे प्रधान सचिव व सचिव

- ५) प्रधान मुख्य वनसंरक्षक, महाराष्ट्र राज्य, नागपूर
- ६) प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर
- ७) संचालक, सामाजिक वनीकरण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
- ८) अप्पर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (सर्व)
- ९) मुख्य वनसंरक्षक (सर्व)
- १०) सर्व विभागीय जागृक
- ११) वनसंरक्षक (सर्व)
- १२) जिल्हाधिकारी (सर्व)
- १३) मुख्य कार्याकारी अधिकारी जिल्हा परिषद (सर्व)
- १४) प्रकल्प अधिकारी, जिल्हा ग्रामीण विकास संस्था (सर्व)
- १५) उपवनसंरक्षक (सर्व)
- १६) जिल्हा विकास अधिकारी (सर्व), जिल्हा कृषि अधिकारी/ मृदसंधारण अधिकारी (सर्व)
- १७) जिल्हा प्रभुसंवर्धन अधिकारी (सर्व), जिल्हा आदिवासी कल्याण अधिकारी (सर्व), जिल्हा वृषोण अधिकारी (सर्व)
- १८) जिल्हा सार्वजनिक आरोग्य अधिकारी
- १९) सर्व कायदा सन अधिकारी, महसूल व वन विभाग (वन कक्षा)
- २०) निचडनारती, फ-२ कायदा सन, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई-२२